

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА КАО КАТАЛИЗАТОР САВРЕМЕНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ТЕКТНИКЕ

Микица Сибиновић^{1*}

* Универзитет у Београду – Географски факултет

Извод: Промена услова на глобалној геополитичкој сцени доводи до реконфигурације моћи и нове констелације снага. Економска криза настала је у државама које имају доминантну улогу у формирању савремене политичке карте света и због тога је можемо сматрати значајним фактором савремених друштвено-политичких промена. Циљ овог рада је да истражи интензитет утицаја светске економске кризе на геополитичке промене у свету.

Кључне речи: економска криза, геополитичке промене, држава, глобализација, конфликти

Abstract: Changing conditions in the global geopolitical scene leads to the reconfiguration of power and a new constellation of forces. The economic crisis was created in the states which have a dominant role in the formation of modern geopolitical map of the world and therefore we can consider the importance of it as a significant factor of contemporary socio-politic changes. The aim of this paper is to research the consequences of the global economic crisis on the geopolitical situation in the world.

Key words: economic crisis, geopolitical changes, the state, globalization, conflicts

Увод

Економска структура глобалног друштва може се посматрати као један од основних фактора политичких односа, било да се ради о конфликту или сарадњи. Грчић (2000) сматра да су са становишта политичке географије значајни национални ресурси и структура међународне трговине јер су они важни за моћ државе, а самим тим и за њено место у светском систему. Специфичан значај има политика задуживања држава и однос спољног дуга према БДП-у, јер у савременом друштву економски најмоћније државе су уједно и најзадуженије. Хантингтон (1996) сматра да је стопа БДП-а per capita важан чинилац преврата у државама, јер су државе

¹ Контакт адреса: mikicasibinovic@yahoo.com

са сиромашнијим становништвом мање „стабилне” у политичком смислу. Економска структура државе коју чине: структура делатности, регионална структура економске активности, власничка структура и компаративна економска структура, утиче на различите геополитичке проблеме.

Геополитика ресурса

Спољнополитичка делатност сваке државе дефинисана је конкретним економским интересом пропорционалном технолошкој моћи и ресурсним потребама. Неравнотежу између техничко-технолошког развоја и резерви природних ресурса у једној држави К. Рајт (1965) је назвао „технолошка дистанца” и то је заправо основна теоријска концепција којом се објашњава глобална геополитика ресурса. Оваква геополитичка стратегија заснована је на тежњи технолошко развијених земаља за ширењем политичког и економског утицаја у недовољно развијеним земљама богатим сировинама. Грчић (2000) дефинише три стратешка концепта за отклањање опасности од недостатка сировина: 1) Стварање резерви стратешких сировина; 2) Истраживање ресурса на властитој територији; 3) Инвестирање и трансфер технологије у земље богате сировинама.

Савремени хијерархијски систем функционише тако да су богате земље све богатије, а сиромашне још сиромашније (Hickey, 2009). Ефекат транснационалних економских интеграција ствара услове за либерализовану производњу и трговину, што подстиче одређене регионе да се специјализују према својим компаративним предностима. На овај начин се ствара конкуренција између богатих земаља чиме се повећава укупна продуктивност производње, али се повећавају и потребе за јефтиним сировинама што доводи до интензивније експлоатације и појаве *либертерског патернализма* (Pukett, at all, 2011). Доступност тржишту је један од главних приоритета развијених земаља, а то је последњих година јасно уочљиво у међународним односима САД-а, Немачке и Кине (Mead, 1999; Walzer, 2006; Vasevich, 2008). На основу савремених геополитичких тенденција можемо очекивати дубоке промене у глобалним и регионалним размерама. Грчић (2000) сматра да специфични услови интеграције у појединим регионима условљавају географску регионализацију светске привреде и на тај начин се диференцирају три велика економска простора: азијски, европски и амерички.

У условима светске економске кризе долази до конфликта због ширења „сфера утицаја” између економских суперсила. Војна средства за регулисање технолошке дистанце и остваривање колонијалних (неоколонијалних) тежњи карактеристична су и у савременим међународним односима и зависе од реалних могућности државе заснованим на економској,

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА КАО КАТАЛИЗАТОР

војној, политичкој и дипломатској моћи, као и од националних интереса светских сила. Занимљива је чињеница да богате државе због војних интервенција издвајају велике буџете за наоружавање и одржавање војних система, а да се истовремено и значајно задужују, не водећи посебно рачуна о социјалном или образовном просперитету сопствене нације.

Проблем државног дуга

Један од генератора светске економске кризе настале 2008. године, је проблем презадужености држава и неједнаке могућности отплате. Занимљива је чињеница да су најразвијеније државе највише задужене, а проблем сервисирања дуга најчешће решавају новим задуживањем. Парадокс представља чињеница да државе које највише дугују имају најбољи кредитни рејтинг код најзначајнијих рејтинг агенција (Moody's, Fitch, Standard & Poor's). Дobar кредитни рејтинг омогућава ниске каматне стопе код поверилаца, што представља добар предуслов за додатна задуживања. Међутим, основно питање је ко позајмљује новац развијеним државама?

Центар глобалног капитала чини 5 мултинационалних компанија: Барклиз (Barclays plc), Капитол група (Capital Group Companies Inc), ФМР Корпорација (FMR Corporation), Акса (AXA) и Стејт Стрит корпорација (State Street Corporation). У првих 20 компанија које поседују око 80% укупног дуга свих држава налази се неколико познатих инвестиционих банака: Барклиз, ЈП Морган Чејс, Дојче банка, Мерил Линч, УБС, Креди Свис и Голдман Сакс (CIA World factbook).

Код задуживања држава треба правити разлику између спољних дугова и јавног, односно интерног дуга. Спољни дуг државе представља укупна дуговања према страним повериоцима у виду држава, корпорација, комерцијалних банака и међународних финансијских институција (Међународни монетарни фонд, Светска банка). Према статистичким подацима Међународног монетарног фонда 2010. године 12 независних држава располагало је спољним дугом у износу већем од билион (хиљаду милијарди) америчких долара. Највећи спољни дуг бележи најразвијенија економија света, САД, у износу од 13 билиона \$. Међу најзадуженијим земљама света налази се чак 8 европских држава, од којих су три најзадуженије заправо економски стубови ЕУ. Највећи однос спољњег дуга према БДП-у бележи Луксембург 3.443%, а најмањи Јапан, свега 45%. Интензитет промене спољних дугова можемо посматрати на основу петогодишњег циклуса. У периоду од 2005. до 2010. године дугови су се константно повећавали. Канада и Аустралија биле су у зони испод билион долара спољњег дуга, док је Швајцарска била на самој граници. Стопа повећања задужи-

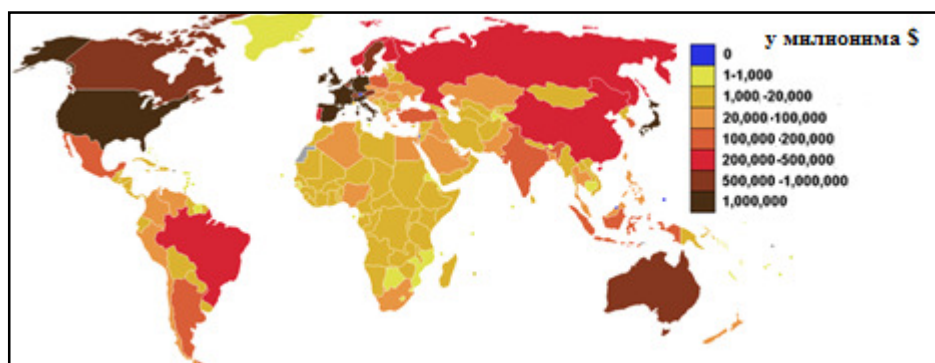
Микица Сибиновић

вања сразмерна је величини дуга, тако да су САД и Велика Британија у овом периоду највише увећале свој дуг.

Табела 1. Државе са највећим спољним дугом 2010. године²

	Држава	Спољни дуг у млрд. \$	% БДП-а
1	САД	13.980	99
2	Велика Британија	8.981	400
3	Немачка	4.713	142
4	Француска	4.698	182
5	Јапан	2.441	45
6	Италија	2.223	108
7	Шпанија	2.166	154
8	Луксембург	1.892	3.443
9	Белгија	1.241	266
10	Швајцарска	1.200	229
11	Аустралија	1.169	95
12	Канада	1.009	64

Извор: IMF External Debt Statistic.

Слика 1. Просторна дистрибуција спољних дугова држава у свету 2005. године (извор: www.CIA.gov)

Глобално посматрано тежиште задуживања је на простору Западне Европе, Северне Америке и Аустралије или у цивилизацијском смислу, на простору западне цивилизације. Најмања задуженост држава присутна је

² Србија се налази на 62. месту светске листе задужености, са спољним дугом у износу од 33,3 милијарде америчких долара.

На листи задужености по јавном дугу Србија је на 66. месту у свету са уделом у БДП од 41,5%, 2010. године. Национална законска горња граница износи 45%.

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА КАО КАТАЛИЗАТОР

на простору Африке, Источне Европе и Блиског истока. Средња задуженост (дугови од 100 до 500 милијарди \$) карактеристична је за већину држава на простору Латинске Америке и Азије, изузимајући Јапан. Русија, Кина и Бразил су најзадуженије државе из ове категорије. Укупно четири државе још увек нису задужене: *Брунеј* (стекао независност 1984. године), *Палау* (стекао независност 1994. године), *Макао* (од 1999. године Специјална административна регија Народне Републике Кине) и *Лихтеништајн* (IMF External Debt Statistic).

Фридман (2011ц) сматра да је паника због финансијског колапса глобалног капиталистичког система 2008. године, узроковала најпре кризе на националном нивоу (унутар држава), а затим и промене односа између појединих држава. Неколико промена изазваних светском економском кризом по Џорџу Фридману имају глобални геополитички карактер:

- Европска финансијска криза и трансформација у политичку кризу,
- Кинеска извозна криза,
- Промена односа снага на Блиском истоку.

Европска дилема

Економска криза у ЕУ током 2011. године значајно се интензивирала у државама еврозоне што је довело у питање способност очувања монетарног јединства. Први пут након 2002. године и увођења евра, у ЕУ постаје дискутабилна идеја заједничке фискалне стратегије држава попут Грчке, Португалије, Немачке, Холандије. Први пут постоји дилема у презадуженим земљама еврозоне да ли се треба делимично одрећи суверенитета и по захтеву Немачке управљање националним буџетом препустити европским институцијама (Европска централна банка) или иступити из заједничког монетарног система.

Трансвер националног суверенитета је свакако нужност малих земаља, али је, још увек, нејасан интерес појединих великих европских држава. Велика Британија није чланица еврозоне, тако да је њен утицај на овакав Немачки захтев потпуно занемарљив, са друге стране Француска у потпуности подржава Немачку иницијативу. Италија и Шпанија имају проблем сервисирања дуга, што их чини зависним од помоћи Европске централне банке, док су државе које представљају економску периферију еврозоне под утицајем светске економске кризе приморане да темељно преиспитају своје интересе и перспективе.

У оваквим условима за Европску унију подједнаку опасност представљају економска снага Немачке у комбинацији са активностима усмереним ка трансферу националног суверенитета и незаинтересованост Немачке да решава економске проблеме држава чланица ЕУ. Уколико се

реализује тренутна Франко-германска иницијатива, Фридман (2011а) сматра да ће се створити европско језгро уједињено око Немачке (и Француске) и периферија под утицајем Велике Британије и Русије. Улога САД-а у европској кризи још увек није потпуно јасна, али се може делимично дефинисати кроз став Велике Британије да одбија да учествује у економским аранжманима са циљем помоћи презадуженим земљама еврозоне, пре свега Грчкој, Шпанији, Португалији, Републици Ирској и Италији. Тензија створена око дилеме држава еврозоне озбиљно прети да угрози постојање читаве ЕУ. Такав сценарио довео би до девастације финансијског тржишта, социјалних немира, пораста национализма и тражења криваца, пре свега у другим државама.

Екстензија проблема на Блиском истоку

Погођене економском кризом 2008. године Сједињене Америчке Државе приморане су да преиспитају политичке, геостратешке, али и економске интересе војног присуства у појединим деловима света. Повлачењем војске из Ирака и најављеним повлачењем из Авганистана до 2013. године САД су свесно произвеле специфичне геополитичке тензије на Блиском истоку. Стратегија војне интервенције уз избегавање дужег војног присуства показала се као веома успешна у Либији. Политички успех дефинисан је у доприносу демократизације друштва, стратешки циљ је извршен постављањем марионетске владе, а економски (у овом тренутку најважнији) план спроводе мултинационалне компаније уз ангажовање сопственог обезбеђења и са тенденцијом задржавања док постоји економска исплативост.

Комплексни геополитички проблем на Блиском истоку може се посматрати из више перспектива, односно са више позиција.

Сиријска позиција - Сукоб побуњеника са присталицама режима Башара ел Асада у Сирији за сада је поделио НАТО на једној страни и Русију и Кину на другој. Док Запад подржава побуњенике и отворено размишља о војној интервенцији налик претходној у Либији, Русија и Кина јасно стављају до знања САД-у да неће дозволити војну интервенцију. Са друге стране, Сирија је стратешки изузетно значајан партнер Ирану који жели да уз помоћ добрих односа са Хезболахом у Либану и тренутној ситуацији после повлачења Америчких трупа из Ирака, прошири свој утицај од западног Авганистана до Медитерана (Friedman, 2011b). Овакав план Ирана потпуно ремети баланс снага на Блиском истоку и због тога је промена режима у Сирији један од стратешких потеза САД-а.

Саудијска позиција - Саудијска Арабија као вишегодишњи савезник САД-а не сме да дозволи утицај Ирана у региону. Саудијском краљев-

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА КАО КАТАЛИЗАТОР

ству, са једне стране, одговарају умерени конфликти у Персијском заливу због веће цене нафте на светском тржишту, док са друге стране, без заштите САД-а не сме да улази у отворене сукобе са Ираном. Доминација теократске шиитске државе у Персијском заливу вероватно би довела до промене власти у Саудијској Арабији и преиспитивања односа са САД.

Турска позиција - Економски залет Турске успорила је криза у Европи, због чега су интереси на Блиском истоку добили на значају. САД сматрају Турску партнером у решавању конфликта у региону, али је обострано поверење лимитирано. Иако подржава опозицију у Сирији, Турска истиче да неће учествовати у потенцијалној војној кампањи коју предводи НАТО (Friedman, 2011b). Међутим, Турској не одговара повећани утицај Ирана у Ираку, посебно због милитантних Курда који представљају све већу безбедносну претњу. Овај проблем Анкара и Техеран покушавају да реше на дипломатском нивоу, али су позиције још увек дијаметрално супротне јер Ирану не одговара Турски утицај на политичке исламисте у Сирији и Египту, као ни политичко, економско и војно присуство у северном Ираку (Yanik, 2011).

Ирачка позиција - Након вишегодишње доминације и војног присуства САД-а, утицај у Ираку полако преузима Иран са тежњом да уједини шиитске вође. Ирану иде на руку чињеница да су Сунити у подређеном положају и без јаког савезника, као и Курди након повлачења Американаца. Ирачка влада тренутно није у стању да се избори са етно-секташким покретима и налази се у безбедносном вакууму након повлачења САД.

Иранска позиција - Ирански нуклеарни програм представља најјачи аргумент САД-а за неутралисање утицаја Ирана на простору Блиског истока. Међународна заједница наметнула је Ирану током 2011. године неколико различитих врста економских санкција, а најзначајнијим се могу сматрати санкције ЕУ на увоз нафте, које би требале да ступе на снагу током лета 2012. године. Ирански одговор могао би да буде у виду војне блокаде Ормушког мореуза кроз који пролази око 20% светског извоза нафте. Блокадом извоза нафте Иран би уздрмао свет. Европска криза би дефинитивно ескалирала и већи број држава еврозоне морао би да прогласи банкрот. Куповна моћ глобалног тржишта би се смањила, што би појачало ефекат кризе кинеског извоза. Због тога многим државама није у интересу да дође до војног напада на Иран. Са друге стране, ако САД не обуздају Иран, а то је могуће учинити дипломатским „поклонима” или војном акцијом, доминација Ирана у Персијском заливу је неизбежна.

Иран располаже свим неопходним карактеристикама да постане лидер у региону. Најјача је војна сила, располаже великим резервама нафте и поседује демографски потенцијал (око 75 милиона становника). Међутим, најјача снага Ирана је у политичком утицају који шири у регио-

ну. Овакву стратегију стварања противтеже САД-у нису на време учили у Вашингтону, тако да је америчко војно присуство у Ираку, као и неадекватни разлози за војну интервенцију 2003. године, значајно користило иранском циљу. Агресивна реторика, пре свега израелских званичника, има за циљ да дестабилизује стратегију стрпљивог јачања утицаја Техерана и да изнуди неки непланирани потез. Иран сматра да је на добитку смањењем војног присуства САД-а у региону и да се традиционални амерички савезници осећају изневереним. У току 2012. године можемо очекивати и коначни расплет ситуације када је однос Ирана и САД-а у питању, јер оваква позиција дугорочно не одговара ни једном актеру, а посебно не презадуженим европским земљама.

Блеквил (2009) сматра да се због светске економске кризе могу очекивати сукоби земаља трећег света, пре свега због незаинтересованости великих сила да утичу на безбедност појединих региона, јер морају под утицајем кризе да смањују своје војне буџете. Међутим, у условима кризе реално је очекивати промене односа у глобалном друштву и сукобе између богатих и сиромашних држава (Агнџу, 2001). Џон Агнџу свој став објашњава чињеницом да глобалну геополитику креирају САД, а процес глобализације води амерички начин поимања економије. Услед економске кризе глобалних размера постаће јасно да је оваква врста доминације неодржива, што ће се драматично одразити на политичку карту света.

Закључак

У условима светске економске кризе појачавају се тензије у кризним регионима, пре свега због изнуђених мера штедње које намеће естаблишмент, али и због одређених геополитичких претензија на територије држава богатих ресурсима. Током 2011. године у фокусу економске кризе нашли су се дугови држава и њихова способност отплате. На тај начин је на простору ЕУ извршена деференцијација моћи држава, односно успостављени су нови односи и дефинисани нови лидери. Индиректна последица економске кризе изазвана смањењем војног присуства САД-а на простору Блиског истока, довела је до стварања безбедносног вакуума и промене односа снага, а можда и до новог ратног сукоба.

Простор Персијског залива, као нафтни регион, од посебног је значаја у условима економске кризе. Стабилност цене нафте на светском тржишту веома је значајна презадуженим државама, са друге стране, геополитичке претензије САД-а и Ирана овај простор претварају у потенцијално ратно жариште. Улога Кине и Русије за сада је маргинализована и представљена само дипломатским мерама, док је ЕУ заокупљена сопственим проблемима и тренутно није у позицији да реагује на било какав начин.

Литература

- Грчић, М. (2000). *Политичка географија*. Београд: Географски факултет.
- Agnew, J. (2001). The New Global Economy: Time-Space Compression, Geopolitics, and Global Uneven Development. *Journal of World-Systems Research* 7, (2), 133-156.
- Bacevich, A. J. (2008). *The limits of power: The end of American exceptionalism*. New York: Metropolitan Books.
- Blackwill, R. (2009). *The Geopolitical Consequences of the World Economic Recession—A Caution*. Occasional paper: RAND.
- Friedman, G. (2011a). EU Crisis: European Unity versus Political Reality. *Geopolitical Weekly, Stratfor Intelligence*.
- Friedman, G. (2011b). Iran, the U.S. and the Strait of Hormuz Crisis. *Geopolitical Weekly, Stratfor Intelligence*.
- Friedman, G. (2011c). The State of the World: A Framework. *Geopolitical Weekly, Stratfor Intelligence*.
- Hickey, S. (2009). The politics of protecting the poorest: Moving beyond the ‘anti-politics machine’? *Political Geography*, 28, 473-483.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the remarking of World Order*. New York: Simon & Schouster.
- Mead, W. R. (1999). The Jacksonian tradition and American foreign policy. *The National Interest*, 58, 5-29.
- IMF. (2011). *External Debt Statistics*. Annual Report.
- Pykett, J. at all. (2011). Interventions in the political geography of ‘libertarian paternalism’. *Political Geography*, 30, 301-310.
- Yanik, L. (2011). Constructing Turkish “exceptionalism”: Discourses of liminality and hibridity in post-Cold War Turkish foreign policy. *Political Geography*, 30, 80-89.
- Walzer, M. (2006). *Just and unjust war* (4th ed.). New York: Basic Books.
- Wright, Q. (1965). *A Study of War*. Chicago: Chicago University Press.
- World Factbook. (2011). *Central Intelligence Agency*.

Микица Сибиновић

Mikica Sibinović

**WORLD ECONOMIC CRISIS AS A CATALYST OF CONTEMPORARY
GEOPOLITICAL TECTONICS**

Summary

The global economic crisis increase tensions in some regions, primarily because of economic powerlessness of establishment, but also because of certain geopolitical pretensions to the territories of the rich resources. In 2011 the focus of the economic crisis has been at the debts of states and their repayment ability. In this way in EU was made a differentiation of power, and new relationships were established and defined by new leaders. Indirect effects of the economic crisis effected the reduction of U.S. military presence on the territory of the Middle East, which has led to the security vacuum and change the balance of power, and perhaps to a new war. The Persian Gulf as oil region is of particular importance in the economic crisis. The stability of oil prices on world markets is very important for countries with excessive indebtedness. But on the other hand, the U.S. and Iranian geopolitical ambitions could convert this space into a potential war area. The role of China and Russia so far has been marginalized and represented only in diplomatic activities, while the EU is preoccupied with their own problems and not been in a position to respond in any way.

Захвалница

* Рад је резултат истраживања на пројекту 176017 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.